

UDK: 37.035.6:17.022.1

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MILLIY QADRIYATLARNI INTERIORIZATSIYA QILISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI VA METODIK TIZIMI

Sattarova Nargiza Mirzoumar qizi

"University of Business and Science" magistranti

sattarova.nargiza@gmail.com

Tel: +998902194553

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy qadriyatlar tushunchasining falsafiy-aksiologik mazmuni, uning pedagogik mohiyati hamda boshlang'ich ta'lim jarayonida o'zlashtirilishining (interiorizatsiya) psixologik-pedagogik determinantlari tahlil qilinadi. Maqolaning maqsadi – milliy qadriyatlarning pedagogik tizimini ishlab chiqish hamda ularni boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda samarali o'zlashtirish uchun metodik yondashuvlarni asoslashdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-pedagogik tahlil, kategoriyalash va tasniflash, psixologik interpretatsiya kabi nazariy tahlil metodlari qo'llanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, milliy qadriyatlar ijtimoiy-fuqarolik, axloqiy-ma'naviy va madaniy-tarixiy klasterlarga ajratilishi mumkin. Boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarning tafakkurining konkret-obrazlilik, kuchli emotsionalligi va taqlidga moyilligi ularga muvofiqlashtirilgan metodik yondashuvlarni (faoliyatga yo'naltirilganlik, spiral ta'lim, fanlararo integratsiya) talab qiladi. Xulosa qilib aytganda, milliy qadriyatlarni interiorizatsiya qilish – bu tizimli, aksiosentrik yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim bo'lgan kompleks pedagogik jarayon hisoblanadi.

Kalit so'zlar: milliy qadriyatlar, interiorizatsiya, boshlang'ich ta'lim, pedagogik aksiologiya, aksiosentrik yondashuv, etnopedagogika, psixologik determinantlar.

ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ И МЕТОДИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ИНТЕРИОРИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В данной статье анализируются философско-аксиологическое содержание понятия национальные ценности, его педагогическая сущность, а также психолого-педагогические детерминанты его усвоения (интериоризации) в процессе начального образования. Цель статьи – разработать педагогическую систему национальных ценностей и обосновать методические подходы к их эффективному усвоению, исходя из психологических особенностей учащихся младших классов. В исследовании использовались методы теоретического анализа: сравнительно-педагогический анализ, категоризация и классификация, психологическая интерпретация. Результаты показали, что национальные ценности могут быть разделены на социально-гражданские, нравственно-духовные и культурно-исторические кластеры. Конкретно-образный характер мышления, сильная

эмоциональность и склонность к подражанию у детей младшего школьного возраста требуют адаптированных к ним методических подходов (деятельностная направленность, спиральное обучение, межпредметная интеграция). В заключение, интериоризация национальных ценностей – это комплексный педагогический процесс, который должен осуществляться на основе системного, аксиоцентрического подхода.

Ключевые слова: национальные ценности, интериоризация, начальное образование, педагогическая аксиология, аксиоцентрический подход, этнопедагогика, психологические детерминанты.

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS AND METHODOLOGICAL SYSTEM OF INTERIORIZATION OF NATIONAL VALUES IN PRIMARY EDUCATION

Abstract: This article analyzes the philosophical and axiological content of the concept of national values, its pedagogical essence, and the psychological and pedagogical determinants of its assimilation (interiorization) in the primary education process. The purpose of the article is to develop a pedagogical system of national values and to substantiate methodological approaches for their effective assimilation based on the psychological characteristics of primary school students. The study used methods of theoretical analysis: comparative pedagogical analysis, categorization and classification, and psychological interpretation. The results showed that national values can be divided into socio-civic, moral-spiritual, and cultural-historical clusters. The concrete-figurative nature of thinking, strong emotionality, and tendency to imitate in primary school children require methodological approaches adapted to them (activity orientation, spiral learning, interdisciplinary integration). In conclusion, the interiorization of national values is a complex pedagogical process that must be carried out on the basis of a systematic, axiocentric approach.

Keywords: national values, interiorization, primary education, pedagogical axiology, axiocentric approach, ethnopedagogy, psychological determinants.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv jarayonida milliy o'zlikni anglash va ma'naviy barqarorlikni ta'minlash masalasi pedagogika fanining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Qadriyatlar – inson va jamiyat hayotining aksiologik asosi bo'lib, universal ahamiyatga ega me'yoriy ob'ektlar majmuini tashkil etadi. Pedagogik aksiologiya nuqtai nazaridan, qadriyatlar – bu shaxs tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish (interiorizatsiya) va uni ichki motivatsion tizimga aylantirish zarur bo'lgan xulq-atvor me'yorlaridir. Milliy qadriyatlar esa muayyan etnosning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan, uning mentaliteti va madaniy kodini ifodalovchi ma'naviy boyliklar tizimi hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi (6-11

yosh) shaxsning qadriyatli orientatsiyalari shakllanadigan eng sezgir (sensitiv) davrdir. Shu bois, ushbu maqolaning maqsadi – milliy qadriyatlarning pedagogik tasnifini ishlab chiqish hamda ularni boshlangʻich sinf oʻquvchilarining psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda oʻzlashtirishning (interiorizatsiya) samarali metodik yondashuvlarini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Adabiyotlar tahlili. Qadriyatlar masalasi R.H. Lotze, I. Kant, M. Sheler kabi olimlarning falsafiy asarlarida chuqur oʻrganilgan. Zamonaviy pedagogik aksiologiya doirasida milliy qadriyatlarning taʼlimdagi oʻrni va ularni oʻzlashtirish mexanizmlari milliy va xorijiy tadqiqotlarda tahlil qilinmoqda. J. Piaje, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev va L. Kolbergning rivojlanish va faoliyat nazariyalari bolalarning qadriyatlarni qabul qilish psixologiyasini tushunish uchun muhim metodologik asos hisoblanadi.

Tadqiqot metodlari. Ushbu tadqiqot asosan nazariy xarakterga ega boʻlib, quyidagi ilmiy tahlil metodlari qoʻllanildi:

Qiyosiy-pedagogik tahlil: Milliy va xorijiy pedagogik tajribalarni oʻrganish orqali qadriyatli taʼlimning mohiyati aniqlashtirildi.

Kategoriyalash va tasniflash: Milliy qadriyatlarning falsafiy-pedagogik mohiyati asosida ularning mazmuniy klasterlarga ajratilishi amalga oshirildi.

Psixologik interpretatsiya: Bolalarning kognitiv rivojlanishi, “yaqin rivojlanish zonasi”, faoliyat nazariyasi va axloqiy rivojlanish bosqichlari asosida qadriyatlarni interiorizatsiya qilishning psixologik mexanizmlari tahlil qilindi.

Aksiosentrik yondashuv tahlili: Taʼlim mazmunini qadriyatlar asosida tashkil etishning didaktik tamoyillari oʻrganildi. Tadqiqot manbai sifatida falsafiy, psixologik, pedagogik adabiyotlar va etnopedagogik manbalardan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijasida milliy qadriyatlarning mazmun-mohiyatiga koʻra quyidagi uch asosiy klasterga boʻlinishi aniqlandi:

1. Ijtimoiy-fuqarolik qadriyatlari. Ushbu guruh vatanparvarlik, mehnatsevarlik va insonparvarlik kabi qadriyatlarni oʻz ichiga oladi. Boshlangʻich

ta'limda ular "kichik vatan" (oilga, maktab, mahalla) konsepsiyasi, mehnatga hurmat va sinfdoshlararo bag'rikeng munosabatlar orqali namoyon bo'ladi.

2. Axloqiy-ma'naviy qadriyatlari. Oilaga sadoqat, mehmondo'stlik, hayo kabi qadriyatlarni qamrab oladi. Bu qadriyatlar shaxsning ichki axloqiy me'yorlarini va ijtimoiy munosabatlardagi odob qoidalarini shakllantiradi.

3. Madaniy-tarixiy qadriyatlar. Milliy til, tarixiy xotira, urf-odatlar va folklorga hurmatni o'z ichiga oladi. Ular etnik identifikatsiyani mustahkamlash va madaniy merosni avloddan-avlodga yetkazish vositasi hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ushbu qadriyatlarni interiorizatsiya qilishning psixologik determinantlari quyidagilardan iborat:

Konkret-obrazli fikrlash: Mavhum tushunchalar faqat vizual materiallar, hikoyalar va hayotiy misollar orqali tushuniladi.

Kuchli emotsionallik: Axborot hissiy taassurotlar orqali tezroq va chuqurroq qabul qilinadi.

Faoliyatga asoslangan o'zlashtirish: Qadriyatlar faqatgina faol (o'yin, loyiha, dramalashtirish) jarayonlarda namoyon bo'lishi va shaxsiy tajribaga aylanishi orqali egallanadi.

Avtoritetga ishonish va taqlid qilish: O'qituvchi va ota-onaga – asosiy "rol model" sifatida qadriyatlar targ'ibotchisiga aylanadi. Olingan natijalar asosida, samarali metodik tizim quyidagi yondashuvlarni talab qiladi:

Fanlararo integratsiya: Milliy qadriyatlar alohida fan sifatida emas, balki ona tili, o'qish savodxonligi, tabiatshunoslik va san'at kabi fanlar tarkibiga organik singdirilishi lozim.

Faoliyatga yo'naltirilganlik: Axloqiy dilemmalarni muhokama qilish, loyihalar va rolli o'yinlar orqali qadriyatlarni amaliy ko'nikmaga aylantirish.

Spiral tamoyil: Qadriyatlar murakkablik darajasi oshib boruvchi, takrorlanuvchi tsikllar (spiral) shaklida taklif etilishi.

Zamonaviylashtirish: Milliy qadriyatlarni eskirgan me'yorlar sifatida emas, balki zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli hayot ko'nikmasi (soft skills) manbai sifatida taqdim etish.

XULOSA

1. Milliy qadriyatlar – shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasini belgilovchi, universal va milliy xususiyatlarni o'zida mujassam etgan pedagogik kategoriya bo'lib, ular ta'lim mazmunining aksiosentrik o'zagini tashkil etishi zarur.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlari (konkret fikrlash, emotsionallik) qadriyatlarni interiorizatsiya qilish uchun maxsus moslashtirilgan, ko'rgazmali va faoliyatga asoslangan metodikalar qo'llashni taqozo etadi.

3. Milliy qadriyatlarni shakllantirish jarayoni tizimli, uzluksiz va fanlararo integratsiya asosida tashkil etilganda, u nafaqat milliy g'ururni, balki zamonaviy jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya uchun zarur bo'lgan ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Lotze R.H "Mikrokosmos: Insoniyat tarixi va tabiat tarixiga oid g'oyalar", 1856–1864
2. Lotze R.H "Mantiq", 1874
3. Kant I. "Axloq metafizikasi asoslari", 1785
4. Kant I. "Amaliy aql tanqidi", 1788
5. Sheler M. "Etikadagi formalizm va qadriyatlarning moddiy etikasi", 1913–1916.
6. Nazarov Q. Milliy qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot. – Toshkent: Fan, 2000.
7. Shukurova Q. A. Pedagogik aksiologiya: Nazariy asoslari va amaliyotga tatbiqi. – Toshkent: 2018.
8. G'oziyev E. G. Rivojlanish psixologiyasi: Darslik. – Toshkent: Noshir, 2018.
9. Ziyomammedov B. Pedagogika: O'quv qo'llanma. – Toshkent: 2006.
10. Davletshin M. G. va b. Pedagogik psixologiya: Darslik. – Toshkent: Fan, 2009